

Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi

Party System Search of Young Republic: Progressive Republican Party

Araştırma Makalesi – Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TURHAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhanturhan@sdu.edu.tr
ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0003-4819-8514

Mehmet Serdar ÇULHA

Süleyman Demirel Üniversitesi, m.serdarculha@gmail.com
ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0001-6532-8320

Öz

Siyasi partiler demokrasilerin olmazsa olmaz aygıtlarıdır. Temsili demokrasinin yükselişi ve oy hakkının yaygınlaşmasıyla birlikte bugünkü anlamda ortaya çıkmaya başlayan siyasi partiler, ülkelerin özgün yapıları ve şartlarına bağlı olarak farklı sistemler içinde fonksiyon göstermiştir. Siyaset bilimciler bu bağlamda farklı sınıflandırmalar çerçevesinde ülkelerin parti sistemlerini irdelemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ilk uygulamaya sokulan parti sistemi pragmatist tek parti sistemidir. Daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denenmiş ama başarısız olmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kurumsal muhalefet partisidir. Yedi ay gibi çok kısa bir ömre sahip olmasına rağmen, milli mücadele komutanlarından oluşan lider kadrosu ile etkili olmuştur. Bunun yanında yeni kurulan bir devletin ve yeni tesis olunan bir rejimin hemen akabinde ortaya çıkmış olması da, Türk siyasal yaşamında demokrasi ve kurumsal gelenek açısından önemlidir. Çalışma, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ortaya çıkışı, gelişimi, Türk siyasal hayatı ve parti sistemine etkisini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla söz konusu partinin siyasal kadroları, parti programı ve temel söylemleri doküman incelenmesi yöntemiyle ele alınmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, hızlı ve etkili sosyal reformlar yaparak toplumu modernize etme amacı taşıyan dönemin hükümeti tarafından bir ayak bağı olduğu ve olacağı endişesiyle kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Parti Sistemi, Tek Parti Sistemi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Mustafa Kemal Atatürk.

Abstract

Political parties are important components of democracies. Political parties which emerged in their current function with the rise of representative democracies and widened voting right, have roles in different ways in accordance with the structures and conditions of countries. Political scientists examine political party systems of countries in different contexts. The first party system of Turkish Republic is pragmatist single party system. Later, multi party system is attempted with Progressive Republican party but it results in failure.

Progressive Republican Party is the very first corporate opposition party in the history of Turkish Republic. Despite the fact that it had a short life time period, it was effective with the number of commanders who are part of national struggle. Besides, due to the fact that it had emerged aftermath of newly established state and new regime, it is significant in terms of democracy and corporate tradition in Turkish political life. Progressive Republican Party had been banned shortly after its establishment because of its existing and potential hindrance effect by the government who were aiming to modernize society by doing rapid and effective social reforms.

Key Words: Party System, Single Party System, The Progressive Republican Party, Republican Society Party, Mustafa Kemal Atatürk.

Giriş

Siyasi partiler modern siyasetin ve dolayısıyla temsili demokrasinin olmazsa olmaz aygıtları olarak ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda temsili hükümetlerin ve oy hakkının yaygınlaşmasıyla bugünkü yapısını almaya başlayan siyasi partiler, devlet, sivil toplum, hükümet kurumları ve toplum içindeki farklı gruplar arasındaki ilişkiler ağında önemli bir aygıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Temsili hükümetlerin ve oy hakkının yaygınlaşmasından önce lider etrafında kümelenmiş gruplar, çıkar grupları, hizipler vb. yapılar siyasi partilerin öncülleri olarak rol oynamıştır. Gruplar, çıkar grupları, hizipler olarak ele alındığında Antik Yunan ve Roma dönemine kadar dayandırılan siyasi partiler¹ modern demokrasinin gelişmesi ve oy hakkının yaygınlaşmasıyla doğru orantılı şekilde bugünkü formuna evrilmiştir.²

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak aynı yüzyılda Osmanlı Devleti'nde de siyasal alanda çeşitli gelişmeler gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve demokratikleşme yolundaki dönüşümler yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar 130 yıl gibi bir süreci kapsamaktadır. 18. yüzyılın sonlarında Sultan III. Selim reformları ile başlayan süreç, Sultan II. Mahmut reformları ile hızlanmış, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanları ile ilerleyerek, Birinci (1876) ve İkinci (1908) Meşrutiyet ile nihai noktasına ulaşmıştır.³ Siyasal alanda çok partili hayatın ilk deneyimleri Osmanlı Devleti'nin son döneminde, özellikle daha yoğun şekilde İkinci Meşrutiyet sonrası yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesi ve milli mücadelenin zaferle neticelenmesi sonucunda Osmanlı mirası üzerine kurulan genç cumhuriyette bu deneyim devam etmiştir.

Milli mücadeleden zaferle çıkarak, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden kurucu millet meclisinde siyasal partiler bulunmamakla beraber, çeşitli gruplar mevcuttur. Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğindeki Birinci Müdaafa-i Hukuk Grubu'na karşı, İkinci Müdaafa-i Hukuk Grubu, Tenasüt Grubu, İstiklal Grubu, Islahat Grubu, Halk Zümresi gibi muhalif görüşlü siyasal yapılar bulunmaktadır.⁴ Birinci Müdaafa-i Hukuk grubu daha sonra kurumsallaşarak Halk Fırkası'na dönüşmüş ve yeni cumhuriyetin ilk siyasal partisi ve aynı zamanda iktidar partisi olmuştur.⁵ Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğindeki bu iktidarın sert ve köklü şekilde yapısal ve sosyal devrimler yapması, Mustafa Kemal (Atatürk) ile milli mücadeleyi beraber yürütmüş olan eski silah arkadaşları ile aralarında fikirsiz ayrılıklara sebep olmuş ve millet nezdine yayılan Halk Fırkası'na muhalif kanaatlerden de karşılık bulunarak yeni cumhuriyetin ilk muhalefet partisi; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.⁶

17 Kasım 1924 tarihinde, Rauf (Orbay), Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) ve Adnan (Adıvar)'ın önderliğinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan çok kısa süre sonra, doğuda patlak veren yeni devrimler karşıtı Şeyh Sait İsyanı ile ilişkilendirilerek kapatılmış ve kurucuları çeşitli cezalara çarptırılmıştır.⁷ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığı 1925 yılından, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu 1930 yılına kadar 5 yıl müddetince Halk Fırkası, tek parti olarak iktidarda bulunmuştur.⁸ Ayrıca 1925 yılında, Şeyh Sait Ayaklanması sebebiyle çıkarılan ve iktidara olağanüstü yetkiler tanıyan Tahrir-i Sükun Kanunu ve tesis edilen İstiklal Mahkemeleri, 1929 yılına kadar yürürlükte kalmaya devam etmiştir.⁹ Halk Fırkası en köklü sosyal reformları, muhalefetsiz bir iktidara sahip olduğu bu zaman aralığında uygulamıştır.¹⁰

Bu çalışmada yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili sisteminin yapısı ve gereklilikleri, iki partili siyasal sisteme geçme teşebbüsü ve sonuçları parti sistemleri tartışmaları çerçevesinde incelenmektedir. Bu amaçla öncelikle literatürde parti sistemleri hakkında tartışmalara değinilmekte, genç cumhuriyetin tek partili yapısı bu çerçevede değerlendirilmekte ve daha sonra iki partili sisteme

¹ Özbudun 1977, 409.

² Heywood, 2016, 279-280.

³ Sancaktar 2012, 32.

⁴ Taşkiran 2017, 255.

⁵ Gözcü 2006, 6.

⁶ Gözcü 2006, 8.

⁷ Erarslan 2000, 77.

⁸ Akın 2012, 53-54.

⁹ Ertem 2013, 351.

¹⁰ Erarslan 2000, 78

Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi

geçiş teşebbüsü olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruluş, kadro, parti programı ve temel söylemleri açısından detaylı şekilde irdelenmektedir.

Parti Sistemleri

Birçok ülkede siyasi partiler mevcuttur. Ana hatlarıyla benzerlikler kurulabilse de siyasi partiler özgün farklılıklar barındırabilir. İktidarı anayasal yollardan veya devrim yoluyla ele geçirmek isteyen partiler, sağ ya da sol ideolojiyi benimsemiş partiler veya yapısı itibariyle çekirdek veya kitle partilerinden söz etmek mümkündür. Ama aynı zamanda bu özelliklerin hepsini ya da bir bölümünü sentezleyerek özgün yapılar oluşturmuş partilere rastlamak da mümkündür.¹¹ Partilerin yapısından dolayı olduğu gibi, ülkelerin sahip olduğu parti sistemleri de siyasi partilerin işleyişi ve rolü üzerinde önemli etkiye sahiptir. Ülkelerin seçim sistemleri, siyasi kültürü, etnik-mezhepsel farklılıkları gibi alt faktörler ülkelerdeki parti sistemini derinden etkilemektedir. Bunun en güzel ve güncel örneği Türkiye'dir. Nispi temsil ile belirlenen bir hükümet ve parlamenter sistem var iken çok partili sistemin gözlemlendiği Türkiye'de, çoğunluk sistemine dayalı başkanlık sistemi geldiğinden bu yana giderek iki kutuplu bir siyasi arena oluşmaktadır. %50+1 hedefinin yakalanmasının zorluğundan kaynaklı olarak partiler iki ana ittifakta konumlanarak iki partili sistem görünümüne bürünmektedir. Bu noktada parti sistemlerine yönelik geliştirilmiş farklı sınıflandırmaları ve muhteviyatlarını incelemek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır.

Parti sistemlerinde net bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Farklı siyaset bilimciler konuyu farklı açılardan ele alarak çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır. Örneğin; Blonder partilerin sayısı ve güçlerini dikkate alarak bir sınıflandırma yaparken, Ware partileri ideolojilerine, toplum üzerindeki etki kapasitesine, rejimin meşruiyeti karşındaki tavırlarına ve sayılarına bakarak parti sistemlerini sınıflandırmıştır.¹² Duverger parti sistemlerini parti sayısına, ittifak kapasitelerine ve güçlerine göre sınıflandırırken¹³, Sartori de benzer şekilde partilerin gücüne, koalisyon kurma ve siyaseti etkileme kapasitesine odaklanmıştır.¹⁴ Bu alanda en kapsamlı sınıflandırma çalışması Sartori'ye aittir. Sartori partileri şu başlıklar altında sınıflandırmıştır:¹⁵

1. Tek Parti
2. Hegemonik Parti
3. Baskın Parti
4. İki Parti
5. Sınırlı Çoğulculuk
6. Aşırı Çoğulculuk
7. Atomize

Çalışmanın kapsamı itibariyle genç cumhuriyetin parti sistemi arayışı, Halk Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üzerinden değerlendirilecektir.

Tek Parti Sistemi ve Halk Fırkası

Tek Parti Sistemi, bir partinin anayasal veya anti demokratik yollarla iktidarı elinde tuttuğu, başka siyasi partilerin varlığına müsaade etmediği parti sistemidir.¹⁶ Tek parti sistemi denildiğinde akla ilk olarak faşist, komünist partiler gelmektedir. Otoriter eğilimlerin zirve yaptığı uygulamalara yol açan faşist-komünist tek parti sistemleri anti-demokratik kimlikleriyle hafızalara kazınsa da, tek parti sistemleri hem teorik anlamda hem de uygulama anlamında farklılıklar gösterirler.

¹¹ Heywood 2016, 281-281.

¹² Hamdemir 2018, 699-700.

¹³ Duverger 1970.

¹⁴ Sartori 2005.

¹⁵ Hamdemir 2008, 704.

¹⁶ Sartori 2005,197.

Duverger tek parti sistemini kendi içinde sınıflandırırken “*ne bütün tek partiler totaliterdir, ne de bütün totaliter partiler tek partidir*”¹⁷ diyerek totaliter olan ve totaliter olmayan tek partiler ayırımına gitmiştir. Benzer şekilde Sartori de tek partileri kendi içinde “Totaliter Tek Parti”, “Otoriter Tek Parti” ve “Pragmatist Tek Parti” şeklinde alt başlıklara ayırmıştır.¹⁸ Bu alt başlıklar arasındaki farklılıkları aşağıdaki tablo üzerinden incelemek faydalı olacaktır.

Tür ve Karakter Açısından Tek Parti Sistemi Özellikleri¹⁹

Kriter	Totaliter Tek Parti	Otoriter Tek Parti	Pragmatist Tek Parti
İdeoloji	Güçlü	Daha zayıf	Güçsüz
Baskı, Mobilizasyon	Yüksek	Orta	Düşük
Diğerlerine Karşı Tutum	Yıkıcı	Dışlayıcı	Kucaklayıcı
Alt Grupların Bağımsızlığı	Hiç	Sınırlı, Siyasi olmayan gruplar	İzin verilir, tolere edilir
Keyfiyet	Sınırsız, Öngörülemez	Tahmin edilebilir limitlerde	Sınırlı

Tablodan anlaşılacağı üzere ideolojik açıdan totaliter tek partiler güçlü motivasyona sahipken, otoriter tek partiler daha zayıf bir motivasyona sahiptir. Pragmatist tek partiler ideolojik anlamda güçsüz motivasyona sahiptir. Baskı ve mobilizasyon bakımından totaliter tek partiler güçlü iken, otoriter partiler daha az baskıcı yapıdadır. Pragmatist partilerde ise baskı ve mobilizasyon düşüktür. Diğerlerine karşı tutum noktasında, totaliter partiler yıkıcı bir tutum geliştirirken, otoriter partiler dışlayıcı davranmaktadır. Pragmatist partiler ise diğerlerine karşı daha itidalli hatta kucaklayıcı tavırlar geliştirmektedir. Totaliter tek partilerde alt grupların bağımsızlığı söz konusu değildir, otoriter partilerde ise bu sınırlıdır. Pragmatist partilerde alt grupların bağımsızlığı tolere edilmektedir. Son olarak; totaliter partiler keyfi tutumlar sergileme noktasında öngörülemezdir ve sınırları olmayabilir. Otoriter partiler bu noktada daha öngörülebilirdir. Pragmatist partiler ise bu konuda yine daha sınırlı uygulamalara sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, ilk mecliste oluşturulan Birinci Müdaafa-i Hukuk grubu daha sonra kurumsallaşarak Halk Fırkası'na dönüşmüş ve yeni cumhuriyetin ilk siyasal partisi ve aynı zamanda iktidar partisi olmuştur.²⁰ Rejimi cumhuriyet olarak ilan etmiş, halkın egemenliğini üstün kılmış genç cumhuriyetin benimsediği parti sisteminin tek parti sistemi olması ilk bakışta çelişki olarak ele alınmaktadır ve günümüzde dahi bu durum eleştirilebilmektedir. Halkın egemenliğinin tek parti sistemi altında ne derece tecelli edeceği merak ve eleştiri konusu olmuştur.

Halk Fırkası ve genç cumhuriyetin parti sistemi bir sınıflandırmaya tabi tutulacaksa en uygun başlık pragmatist tek parti sistemi olacaktır. Çünkü, başta Mustafa Kemal olmak üzere cumhuriyeti kuran kadrolar ruhban sınıfı karşıtı ve akılcı politikalarla Türkiye'yi muassır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak gibi bir pratik hedef edinmiştir.²¹ Bu hedef doğrultusunda ilgili reformları hızla gerçekleştirerek, ülkeyi geleceğe taşıyacak elitler yetiştirmek gereğinin farkında olarak hareket etmişlerdir. Bu pratik amaçları gerçekleştirmek için tek parti sistemi gerekli hızı ve kolaylığı sağlamak adına önemli bir katalizör vazifesi görmüştür. Tek partiler otoriter veya totaliter eğilimde değilse, ideoloji olarak otorite savunusu yapmıyorsa, üyelik sistemi sıkı bir denetime tabi değilse, pratik hedefleri hızlıca gerçekleştirmek amacıyla hareket eden pragmatist bir parti olma eğilimindedir. Halk Fırkası çoğunlukla bu kalıba uymaktadır. Halk Fırkası ideolojik olarak demokrasiyi savunmaktadır ve hatta tek parti diktatörlüğü görüntüsü sergilemekten rahatsız durumdadır. Mustafa Kemal'in aşağıdaki sözleri bu durumu tam olarak özetlemektedir.

¹⁷ Duverger 1970, 359.

¹⁸ Sartori 2005, 197.

¹⁹ Sartori 2005, 202.

²⁰ Gözcü 2006, 6.

²¹ Duverger 1970, 359.

Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi

“Bu günkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vaki bir meclis vardır. Fakat dâhilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar... Halbuki Ben Cumhuriyeti şahsi menfaatlerim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessesese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum. Bütün müşküllere katlanacağız.”²²

Yukarıdaki alıntıda Mustafa Kemal'in de ifade ettiği gibi, ama otoriter/totaliter olsun ama pragmatist olsun, tek parti sistemleri nihayetinde demokratik değildir. Tek parti sisteminde devlet-parti veya siyasetçi-bürokrat kaynaşması üst seviyededir. Seçimde oy verilecek ikinci bir alternatifin olmaması ise demokrasi için kabul edilebilecek bir durum değildir. Nitekim günümüzde demokrasinin en önemli koşulu seçimlerin rekabetçi ortamda demokratik şekilde yapılıyor olmasıdır. Tek parti sistemlerine yönelik bir diğer eleştiri de dar biz zümrenin devletin önemli makamlarını işgal etmesi ve iktidar nimetlerinden faydalanmasıdır.²³ Bu dar zümrenin kendi ideolojisini dayatması ve halktan kopuk olması bu sistem içinde kaçınılmaz bir durumdur. Tam olarak bu noktada Halk Fırkası muhalefetle karşılaşmaya başlamış ve yeni bir siyasi oluşum ortaya çıkmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası genç cumhuriyetin ilk çoğulcu parti sistemi teşebbüsü olarak tarihe geçmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

23 Nisan 1920 de Anadolu'da gerçekleşen seçimlerle belirlenen 232 temsilci ve Meclis-i Mebusan'dan gelen 106 vekilin katılımı ile Ankara'da Birinci Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Birinci meclis demokrasi açısından çok başarılı olmuştur. Birinci mecliste en kritik kararlar dahi nesnel müzakereler sonucunda alınmıştır.²⁴ Bugünkü şekliyle tanımlanabilecek kurumsal siyasal partiler bulunmamakla beraber, ilk mecliste herkesin düşüncesini rahatlıkla ifade edip, yönetim kararlarına açıkça muhalefet edebildiği özgür bir ortam bulunuyordu. Bu durum parti sistemi açısından bakıldığında pragmatist tek parti yaklaşımına uygun bir durumdu. Otoriter veya totaliter tek parti sistemlerinde bu tip muhalif oluşumlara, demokratik tartışmalara ve müzakerelere fırsat verilmemektedir. Dönemin meclis tutanakları incelendiğinde de bu iddia açıkça kanıtlanmaktadır.

Mecliste ilk kurumsal bölünme Mustafa Kemal'in 10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu Rumeli Müdafai Hukuk grubunu kurmasıyla yaşanmıştır. Bu grup “Birinci Grup” olarak adlandırılmıştır. Bir süre sonra bu gruba muhalif olarak “İkinci Grup” oluşturulmuştur. Bu iki grup arasında hayat tarzı, dünya görüşü, siyasi düşünceler açısından derin farklılıklar bulunmaktadır fakat ilk somut fikir ayrılığı Lozan Görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Birinci Grup Lozan Görüşmeleri barış şartlarının Mustafa Kemal ve hükümet tarafından onaylanmasını savunurken, ikinci grup kararın meclis tarafından onaylanmasının uygun olacağını savunmuştur.²⁵ Alt grupların oluşmasına ve iktidar partisinin insicamını bozmasına tahammülü olmayan totaliter tek parti sisteminin aksine, açıkça görüldüğü üzere alt gruplar muhalefet partisi gibi fonksiyon icra etmektedir.

İkinci Meclis, Devrimler ve Yol Ayrılığı

Mustafa Kemal (Atatürk) 1 Nisan 1923 tarihinde meclis seçimlerin yenilenmesi hükmünü bildirmiştir. Bir bildiri yayınlayan Birinci Müdafai-i Hukuk Grubu, Halk Fırkasına dönüşeceğini beyan etmiştir. Halk Fırkası, cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra “Cumhuriyet Halk Fırkası” adını alacaktır. Mustafa Kemal (Atatürk) hedeflediği dönüşümleri gerçekleştirebilmek için Halk Fırkası'nı kurmuştur. Tam bu dönemde, ‘Hıyaneti Vatanıye Kanunu’nda değişikliklere gidilmiş ve yeni düzenleme çerçevesinde; yeni devlet şekline karşı gelenler vatan haini olarak ilan edilmişlerdir. Bu şekilde, Rejim aleyhinde yapılabilecek propagandanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Muhaliflere göre bu seçimler nesnel olmamıştır. Sandığa giden seçmenlere içinde Halk Fırkasına basılmış oyların bulunduğu zarflar

²² Kılınçkaya, 1987, 17-18.

²³ Duverger 1970, 341.

²⁴ Akıncı - Usta, 2015, 44.

²⁵ Akıncı - Usta 2015, 44.

verildiği ve seçmenlerin bu zarfları seçim bürosu görevlilerinin gözetimi altında sandığa atmalarının sağlandığı ifade edilmektedir. İddiaların kanıtlanması mümkün olmamıştır ve bu vaziyetin bir sonucu olarak 11 Ağustos 1923’de toplanarak vazifesine başlayan İkinci Mecliste, Birinci Grup ezici bir çoğunluk elde etmiş bulunuyordu.²⁶

Seçimleriyle ilgili çeşitli kuşkuvarın olduğu söz konusu bu Meclis, günümüz popüler siyasetinde dahi hala tartışma konusu olan Lozan Antlaşması’nı tasdik etmiş, cumhuriyeti ilan etmiş ve halifeliği kaldırmıştır. Kırılma noktası tam burada yaşanacaktır. Milletvekilleri arasında saltanatın kaldırılması, hilafetin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve köklü devrimler konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.²⁷ Bu büyük ve hayati kararların alınması neredeyse muhalefetsiz denilebilecek bir ortamda, hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Süreçte yaşananlar tek parti pragmatizminin tam olarak hedeflediği hız ve pratikliklerdir. Uzun yıllar saltanata ve hilafete bağlı yaşamış halk, bürokratlar, askerler ve halkın temsilcileri bu köklü değişiklikleri sindirmekte zorluk çekmişlerdir. Tek parti lider kadrosu ise bu konuların tartışmaya açılması halinde müzakerelerin tıkanacağından emin olarak, hızlı şekilde sonuç elde etmek istiyordu. Bu durum, milli mücadeleyi yöneten Mustafa Kemal (Atatürk) ile yakın silah arkadaşları arasındaki fikirselsel, politik ayrılıkları gündem güne daha derin bir hale sürüklemiştir.

Mustafa Kemal ve yakın silah arkadaşları arasındaki fikir ayrılığı en genel ifadeyle şöyle özetlenebilir: Modernleşme fikrinde Mustafa Kemal ve arkadaşları aynı fikirdedirler. Lakin, Mustafa Kemal cumhuriyet konusunda daha radikal fikirlere sahipken, silah arkadaşları 1909 Anayasa değişikliği neticesinde oluşan padişahın konumu ve meclisin çalışma şekliinden memnundular. Yani ikinci grup anayasal monarşiye daha yakın durmaktadır.²⁸

Diğer bir fikir ayrılığı ise düşünsel değil yöntemler üzerinedir. Mustafa Kemal köklü bir değişiklik yapmak taraftarıyken, Rauf Bey ve arkadaşları toplumun yavaş yavaş gelişmesini, devrimlerin sindirilerek yapılmasını uygun görüyordu. Aceleye, sert ve köklü değişimlere gerek olmadığını savunuyorlardı. Temel savunuları “*Egemenlik halkın değil mi? Bırakın onlar da bu egemenliği Avrupa’nın öteki demokrat ülkelerinde olduğu gibi, kendilerini temsil eden kuruluşlar eliyle kullansınlar*” şeklinde özetlenebilirdi.²⁹

Rauf (Orbay), o dönemin gazetelerinden Vatan ve Tevhid-i Efkâr’a verdiği bir röportajda; “*kendisinin cumhuriyetçi bir hükümetten yana olduğunu, fakat böyle aceleci ve diktatörce bir tutuma karşı olduğunu açıklamaktadır.*”³⁰ Bu ve benzer açıklamalarından dolayı bazı halk fırkası mensupları Rauf Bey’i, parti içi hizipçilik yapmakla suçlamışlardır.³¹ “*Aynı şekilde Kazım (Karabekir), cumhuriyet taraftarı olmakla beraber kişisel buyurganlığın her türlüünü reddettiğini ifade etmiştir.*”³² Kazım (Karabekir), askerlik vazifesinden istifa ederken verdiği istifa dilekçesinde; askeri sahada yaptığı denetim sonuçlarının ve gelişim noktasında arz ettiği görüşlerin, yönetim tarafından hiçbir şekilde dikkate alınmadığını ve hem sitem hem de ümitsizlik içinde olduğunu ve vicdani olarak memlekete karşı sorumluluğunu ancak vekillik göreviyle icra edebileceğine kanaat getirdiğini ifade ediyordu.³³ Hatta cumhuriyetin ilanının kendilerine haber verilmeden yapılmış olmasından ötürü daha sonra yazacağı anılarında Mustafa Kemal (Atatürk)’e şöyle sitem edecektir;

*“İstiklal Harbinin tehlikeli günlerinde sonuna kadar feragat, fedakâr arkadaşlarının rey ve irşadına ihtiyaç gösteren Mustafa Kemal Paşa artık muzaffer bir Başkomutan sıfatıyla maiyet komutanlarına Cumhuriyet’i dikte ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesiyle sui şahsiyetler icadı da lazım gelmişti; bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lazımdı. Bunu da hakkıyla yapmıştır.”*³⁴

²⁶Akıncı - Usta 2015, 44

²⁷Gözcü 2006, 8.

²⁸Kara 2017, 3.

²⁹Ekincikli 2012, 153.

³⁰Ateş 1994, 71.

³¹Babaoğlu 2012, 73.

³²Altınkaş 2012, 3.

³³Yüceer, 2017.

³⁴Babaoğlu 1993, 74.

Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi

“Atatürk'ün en yakın arkadaşları cumhuriyete ve demokrasiye karşı olmadıklarını ancak cumhuriyetin ilanının bir oldu-bittiye getirildiğini belirterek, ilan edilmiş tarzına karşı çıkarlar. M. Kemal Paşa'nın Nutuk'ta da anlattığı gibi, kendisi Cumhuriyet'in ilanı için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri belirledikten sonra bu iş için Çankaya'ya davet ettiği arkadaşlarını görevlendirirken, aynı fikri paylaşmadığına inandığı diğer arkadaşlarına haber vermemiştir. Gerçekten de Rauf Bey basına yaptığı açıklamalarda Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiğini ve asıl önemli olan meselenin rejimin adının değil, içeriğinin olduğudur. Bu konuda Meclis'te tartışmalar olur. Bu tartışmalarda Rauf Bey cumhuriyetten başka bir idareye taraftar olmadığını belirtmesine rağmen M. Kemal Paşa Rauf Bey'in bu sözlerini samimi ve ciddi bulmadığını vurgular. Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü sonrasında ortaya çıkan sürtüşmelerin devam ettiği bir sırada M. Kemal Paşa muhalefeti yakından takip ettiği için ordu ile siyasetin birbirinden ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Daha önce Anayasa ve Seçim Kanunu'na göre askerlik ile milletvekilliği bir kişinin şahsında birleşebiliyordu. Bundan dolayı pek çok önemli komutan aynı zamanda milletvekili idi. Bu durumun önüne geçmek için alınan karardan sonra ordu komutanlarından Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ordudan ayrılarak milletvekilliğini tercih ettiler.”³⁵

Mustafa Kemal (Atatürk) daha sonra Nutuk'ta, bu istifaları komplo olarak değerlendirdiğini yazacaktır.³⁶ 3 Mart 1924'te sembolik düzeyde var olan halifeliğin bir anda kaldırılması da muhalif sesleri hayli güçlendirmiştir.³⁷ Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması esnasında, Rauf (Orbay)'ın sergilediği yüksek sesli eleştirel tutum, onun eski silah arkadaşı Mustafa Kemal (Atatürk) ile aralarına daha fazla mesafe koymuş ve Rauf Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından; cumhuriyet karşıtı ve hilafetçi olmakla itham edilmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal (Atatürk)'ün, Nutuk'ta en çok ve en sert eleştirdiği kişi Rauf (Orbay)'dır.³⁸ Yaşanmakta olan bu ve benzer neticeler devamında Mustafa Kemal (Atatürk) ve onun önderliğindeki Halk Fırkası karşısında güçlü ve kurumsal bir muhalefet oluşacaktır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu

17 Kasım 1924 tarihinde halen Halk Fırkası dahilinde olup, Mustafa Kemal (Atatürk) ile fikir ayrılıkları keskinleşen muhalif 32 vekil, Halk Fırkası'ndan istifa ederek, Kazım (Karabekir), Rauf (Orbay), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy) ve Adnan (Adıvar)'ın başını çektiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. İsmi geçen şahıslar, milli mücadeleyi Mustafa Kemal (Atatürk) ile birlikte yürüten ve millet nezdinde onun kadar itibarlı olup sevilen kişilerdi. Bu yönüyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkası karşısında artık güçlü bir muhalefet ve rakip olacaktır. Kendi içinde yaşanacak kitlesel kopuşlara ve bölünmelere engel olmak amacıyla Halk Fırkası, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün tavsiyesiyle tedbir almış ve radikal, tutucu tavırlarıyla bilinen, ayrıca Rauf Bey ile şahsi uzlaşmazlığı bulunan İsmet (İnönü) yerine ılımlı ve uzlaşmacı bir profil çizen Ali Fethi (Okyar)'ı hükümetin başına getirmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Programı ve Altıncı Madde

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programının başlıca maddeleri şöyledir;

Madde 1-Türkiye Devleti'nin halkın hakimiyetine dayanan bir cumhuriyet olduğu

Madde 2- Fırkanın Hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hakimiyeti (Demokrasi) esasına dayandığı.

Madde 3- Çıkarılacak kanunlarda halkın ihtiyacının, menfaatinin, eğiliminin, çağın gereğinin ve adalet prensiplerinin göz önünde bulundurulacağı.

Madde 4- Fırkanın genel hürriyetlere şiddetle taraftar olduğu.

Madde 5- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun millettten izinsiz tadil edilemeyeceği

³⁵ “<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf>” (25.05.2017), 1-2.

³⁶ Altınkaş 2012, 4.

³⁷ Özalper 2014, 121.

³⁸ Özalper 2014, 121.

*Madde 6- Fırkanın fikirlere ve dini inançlara saygılı olduğu... ”.*³⁹

6.madde de beyan edilen, fikirlere ve dini inançlara saygılı olma prensibi daha sonradan Halk Fırkası'na yandaş yargı organları tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın irticai faaliyetlerle ilişkisine dayanak sağlamak amacıyla kullanılacak ve kapatılmasının sebebi olacaktır. Cumhuriyet sonrası siyasi tarihimizde yakın zamanlara kadar karşılaşmış olduğumuz irticai faaliyetlerine dayanarak veya laikliğe aykırı fiillerin odağı haline gelmesi sebebiyle parti kapatma geleneği bu noktada başlayacaktır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Ekonomik-Politik Yaklaşımları ve Yönetim kadrosu

Fırkanın yönetim kadrosu şu şekildedir;

*“Başkan: Kazım Karabekir, İkinci Başkan: Adnan (Adivar) ve Rauf (Orbay), Umumi Kâtip: Ali Fuat Cebesoy, Azalar: Rüşti Paşa (Erzurum), İsmail Canbolat (İstanbul), Sabit (Erzincan), Muhtar (Trabzon), Şükrü (İzmir), Necati (Bursa), Faik (Ordu).”*⁴⁰

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, iktidara muhalif olan her tabaka nazarıyla itibar görürken, iktidar tarafından; yeni rejimin, halk nezdinde yerleşerek kesin bir meşruiyet kazanması yolunda büyük bir engel olarak görülmüştür.⁴¹

Gerek Halk Fırkası'na, gerekse inkılap hareketlerine muhalif bütün siyasi ve toplumsal yapıların hızlıca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda fiili olarak toplanmaya başlaması da bu algıyı güçlendirmiştir.⁴² Bazı görüşlere göre ise işin en özünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, her alanda seküler yaklaşımı keskin olan Halk Fırkası Hükümeti'nin müdahalelerine karşı, dini korumak düşüncesi etrafında birleşiyordu.⁴³

Kuruluşundan kapatılmasına kadar çok kısa bir ömrü olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bulunmuş olduğu şartlar gereği kayda değer siyasi icraatlarda bulunamamış olsa da, 1925 yılında yapılan bütçe müzakerelerinde, hükümetin bütçe yönetimine karşı muhalefet etmiş ve cumhuriyet tarihinin ilk resmi ve kurumsal siyasi muhalefeti olmuştur.⁴⁴

Şeyh Sait İsyanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

Şeyh Sait isyanı, 1925 yılının şubatında Diyarbakır'da kıvılcımlanarak, Bingöl'de patlak veren ve önderliğini Şeyh Sait'in yaptığı hükümet ve inkılaplar karşıtı bir isyan ve fiili ayaklanmadır.⁴⁵ Bu ayaklanmanın çıkış sebepleri üzerine farklı yorumlar mevcuttur. Kendisi dini bir oluşuma liderlik eden Şeyh Sait'in, halifeliğin kaldırılması, medreselerin kapatılması gibi gerçekleşmekte olan seküler devrimler karşısında oluşan muhafazakar taban muhalefetinin dışı vurumu olarak dini sebeplerle ayaklandığı görüşü yaygındır. Bazı görüşlere göre ise bu isyan, siyasi-etnik ayrılıkçı bir harekettir. Bunlar dışında, Şeyh Sait'in şahsi nüfuz kaygısıyla ayaklandığı düşüncesini dillendirenlerde vardır. Ayrıca aynı zaman diliminde İngilizlerle, Musul bölgesi üzerine yürütülen müzakereler sebebiyle İngilizlerin, Türkiye hükümetinin elini zayıflatmak amacıyla bu isyanı körüklediği ve sebep olduğu yorumları yapılmaktadır.⁴⁶ Ancak olayla ilgili İngiliz tesiri, sebep-sonuç perspektifiyle yorumlanabilen bir konudur ve somut deliller ile desteklenmemektedir.⁴⁷ Dolayısıyla bu isyanla ilgili tek bir sebep belirtmek mümkün gözükmemektedir. Bütüncül bir yaklaşımla belirtilen bütün faktörlerin az ya da çok tesiri olasıdır. Ancak, ön plana çıkan güçlü kanaat bu isyanın, muhafazakar ve dini temelli olduğu yönündedir.

³⁹ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf> (25.05.2017), 2.

⁴⁰ Özalper 2014, 123

⁴¹ Özalper 2014, 122.

⁴² Taşkiran 2017, 259.

⁴³ Yaralı 2003, 221.

⁴⁴ Özalper 2014, 127.

⁴⁵ Sarıkoyuncu 2010, 3.

⁴⁶ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf> (25.05.2017), 3.

⁴⁷ Işıl Turan, “Komintern Belgelerinde Şeyh Sait İsyanı Ve Ankara'daki Kabine Değişikliği”, <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-11-turan.pdf> , (25.05.2017), 186.

Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri

Söz konusu isyanın patlak verdiği sırada Cumhuriyet Halk Fırkası hükümetinin başında, daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurucusu olacak olan Ali Fethi (Okyar) bulunuyordu. Ali Fethi Bey, isyanın lokal bir hareket olduğunu ve bölgesel sıkıyönetim tedbirleriyle bastırılabilceğini düşünüyordu. Ancak isyanın hızla yayılması, Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki; bu isyan hareketinin bir karşı devrim olduğunu düşünen İsmet (İnönü) ve onun önderliğinde buluşan radikal kanadı güçlendirmiştir.⁴⁸

Mustafa Kemal (Atatürk)'ün de kanaatinin bu yönde olması neticesinde 2 Mart 1925'te Ali Fethi Bey istifa etmiştir. Hemen ardından da Mustafa Kemal (Atatürk)'ün onayıyla, İsmet (İnönü) hükümetin başına geçmiştir. İsmet (İnönü) hükümeti, kendisine büyük yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun kanunu çıkartmış ve İstiklal Mahkemeleri'nin tekrar kurulmasını sağlayarak sert tedbirler almıştır

Bu kanun hükmünce en başta Cumhuriyet Halk Fırkası muhalifi basın kapatılmıştır. Devamında Şark İstiklâl Mahkemesi, isyanda tesiri olduğunu ileri sürerek 25 Mayıs'ta Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, mahkemenin görev alanına giren bölgelerindeki şubelerinin kapatılmasına hükmetmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının parti programındaki "dine hürmetkardır" maddesinin gericiği kışkırttığı hükmüne varmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanı ile fiili ilgisi olmasa da, manevi desteği ve tesiri olduğu gerekçesiyle isyandan sorumlu tutulmuştur. Bütün bunlar neticesinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3 Haziran 1925'te resmen kapatılmıştır. Mustafa Kemal (Atatürk) daha sonra Nutuk'ta, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasını olumlu gördüğünü ve irticai faaliyetlere karışmasının sabit olduğunu anlatacaktır.⁴⁹

*"Bu arada Yaklaşık iki ay süren askeri harekât sonucunda isyan bastırılır. Başta Şeyh Sait olmak üzere isyancılar idamla yargılanarak cezalandırılırlar. Yargılama esnasında Şeyh Sait'in verdiği ifadelerle bakılırsa, isyanın siyasî boyutu yoktur. Yani, isyancıların gayesi Kürt Devleti kurmak değildir. Medreselerin kapatılmasına ve halifelik kaldırılmasına yönelik dinî bir tepkiden ibarettir..... Yine, isyan sonrası iç politikaya ağırlık verilerek laikleşme yolunda yeni adımlar atıldı. Bu amaçla tekke, zaviye ve türbeler kapatılarak; şeyhlik ve dervişlik gibi ünvanlar yasaklandı. Daha da önemlisi Takrir-i Sükun Kanunu'nun getirdiği ortamdan yararlanılarak Türk aile yapısında değişiklikler meydana getiren Türk Medeni Kanunu bu dönemde kabul edildi (17 Şubat 1926). Bu gelişme sonuç olarak kısaca, dönemin hükümetini oldukça meşgul etmiştir. Henüz, yeni devlet eskinin yaralarını sarıp modern bir toplum oluşturmak için çaba sarf ederken böyle bir isyanın çıkması bazı sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Her şeyden önce rejim sertleşmiş ve demokrasinin yerleşmesi gecikmiştir. Bu arada Musul kaybedilmiş ve 1930'daki Serbest Fırka deneyimine kadar tek parti yönetimi devam etmiştir."*⁵⁰

Aslında bu durum ile Cumhuriyet Halk Fırkası, karşıt olduğu İttihatçı vesayet geleneğinin yerine geçmiştir.⁵¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, kapatılmasının ardından gelen 5 yıllık tek parti dönemi sonrasında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi doğal bir muhalefet değil, hükümet kontrolünde yapay bir muhalefet olacaktır.⁵² Ayrıca bu 5 yıllık süreçte hükümetin İnkılap hareketleri büyük ölçüde hızlanmıştır.⁵³ Genç cumhuriyetin pragmatist tek partisi Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı bir sebeple kapatarak hedeflerine doğru yol almaya devam etmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Oy hakkının yaygınlaşması ve temsili demokrasilerin gelişmesiyle demokrasinin önemli bir aracı haline gelen siyasi partiler, halk, hükümet, kurumlar, gruplar arasında sistemin önemli bağdaştırıcılarıdır. Ülkelerin sahip oldukları özgün yapı ve şartlarına paralel olarak geliştirdikleri parti sistemleri vardır.

⁴⁸ Özalper 2014, 127.

⁴⁹ Yaralı 2003, 222-224.

⁵⁰ "<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf>" (25.05.2017), 3-4.

⁵¹ Yılmaz 2015, 298.

⁵² Özge Bilge Gümüş, "Türk Siyasal Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi"

http://www.academia.edu/10103617/Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1, (25.05.2017), s.3.

⁵³ Haytaoğlu 1997, 48.

Siyaset bilimcilerin parti sistemlerini analiz etmesi ve ortaya belli sınıflandırmalar koyması sistemin işleyişini anlamak açısından şüphesiz kıymetlidir.

Türkiye’de 1923-1946 yılları arasında uygulanan tek parti sistemi sadece dönemin muhalifleri tarafından eleştirilmemekte, günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Eleştiriler daha çok dönemin siyasi güç sahiplerinin diktatoryal bir tavırla ideolojilerini ve politika setlerini dikte ettiği yönünde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan bakıldığında ise saltanatı kaldıran, çağın demokratik gelişmelerine uygun sistem ve kurumlar inşa etmeye çalışan, muasır medeniyetleri geçmeyi hedef alan bir siyasi iktidar gözlemlenmektedir. Demokratikleşme yolunda bu adımları atan bir siyasi iktidarın tek parti sistemi gibi anti-demokratik bir parti sistemini benimsemiş olması güçlü bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktası tam olarak bu çelişkinin anlaşılmasına çabasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması ve tek parti sisteminin uzun yıllar benimsenmesi basit bir şekilde siyasi iktidarı anti-demokratik yollarla elde tutma çabası mı yoksa cumhuriyet kurumlarının oluşturulması ve politikaların hayata geçirilmesi için bir strateji mi olduğu sorgulaması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çıkış noktasının iyi anlaşılmasının sonucun anlaşılmasına vereceği katkı göz önünde tutulması ve sonucun bu şekilde değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Çalışmada tek parti sistemi üzerinde durulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923-1946 yılları arasında benimsediği bu model kendi içinde alt başlıklara ayrılabilir. Sartori tarafından totaliter, otoriter ve pragmatist şeklinde alt başlıklar halinde tek parti sistemleri ele alınmıştır. Tek parti sistemlerinin içinde barındırdıkları farklılıklar incelenerek cumhuriyetin ilk yıllarındaki parti modelinin pragmatist tek parti sistemi şeklinde sınıflandırmasının daha uygun olduğu iddia edilmiş ve bu iddia desteklenmiştir.

Cumhuriyetin ilk çok partili hayat denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bu minvalde kuruluş, parti programı, kadro ve kapanış gibi başlıklar altında irdelenmiştir. Bu incelemede Halk Fırkası’nın, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na yönelik tutumu, pragmatist tek parti olduğu iddiasını desteklediği değerlendirilmiştir. Şeyh Sait isyanıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış ve Türkiye’de pragmatist tek parti sistemi 1946 yılına kadar sürmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasının asıl sebebi ise kurucu ideolojiye, rejime ve cumhuriyet ile konulan hedeflere tehdit oluşturduğu düşüncesidir.

Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi

Kaynakça

- Akın, M. H. (2012) Laiklik Sözleşmesi Temelinde Gündümlü Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Akademik İncelemeler Dergisi*, c.7,S.2,s.53-54.
- Akıncı, A.; Usta, S. (2015) Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c.17, S.29, s.44.
- Atatürk Döneminde Kurulan Ve BMMM’de Temsil Edilen Siyasi Fırkalar Ve Siyasi Olaylar. <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf> ,(25.05.2017),s.1-2.
- Ateş, N. Y. (1994) Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu Ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Sarmal Yayınevi, s.71.
- Babaoğlu, R. (2012) Nutuk Ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı Ve Süreci. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, c.11, S.22, s.73.
- Duverger, M. (1970) Siyasi Partiler. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ekincikli, M. (2012) Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu. *Akademik Bakış Dergisi*, c.6, S.11, s.153.
- Erarlan, C. (2000) Türkiye Cumhuriyeti’nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.9,s.77.
- Ertem, B. (2013) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet Ve Bir Örnek:Serbest Cumhuriyet Fırkası. *TSA*, S.2, s.351.
- Gözcü, A. (2006) Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri Ve Kamuoyu. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, s.6.
- Gözcü, A. (2006) Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri Ve Kamuoyu. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, s.6.
- Gümüş, Ö. B. Türk Siyasal Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi”, *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı*, http://www.academia.edu/10103617/Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1 , (25.05.2017),s.3.
- Hamdemir, B; Çelik, A. (2018) Türkiye’de Parti Sistemleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 67, s.699-700.
- Haytaoğlu, E. (1997) Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, s.48.
- Heywood, A. (2016) Siyaset. Ankara: Adres Yayınevi. s.279-280.
- Kara, Y. Türkiye Siyasal Yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası. http://www.academia.edu/10115284/T%C3%BCrkiye_Siyasal_Ya%C5%9Fam%C4%B1nda_Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1 ,(25.05.2017), s.3.
- Kılınçkaya, D. (1987) Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı Ve Cumhuriyet Halk Partisi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.15, s.11.

- Okyar, F. (1987) Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Kapatıldı? İstanbul, s.17-18
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, S.1, s.121.
- Özbudun, E. (1977) Siyasi Partiler. İkinci Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No: 409.
- Sancaktar, C. (2012) Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri. *Bilge Strateji*. c.4, S.7, s.32.
- Sarıkoyuncu, E. (2010) Amerikan Basınında Doğu İsyancıları 1925-1938. *Akademik Bakış Dergisi*, c.3, S.6, s.3.
- Sartori, G. (2005) Parties and Party Systems A Framework For Analysis. Essex: ECPR Press.
- Taşkıran, C. Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10287.pdf> ,(25.05.2017),s.255.
- Turan, I. Komintern Belgelerinde Şeyh Said İsyanı Ve Ankara’daki Kabine Değişikliği. <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-11-turan.pdf> , (25.05.2017), s.186.
- Yaralı, S. (2003) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Demokratikleşme Çabaları. *Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basım Evi*, s.221.
- Yılmaz, M. (2015) Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Yıllığı 2013. *Ahmet Yesevi Üniversitesi*,(SFN Yayıncılık), Ankara, s.298.
- Yüceer, S. Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. Kazım Karabekir Anlatıyor, Hazırlayan: Uğur Mumcu, İstanbul: Tekin Yayınevi. <http://www.altayli.net/cumhuriyet-donemi-cok-partili-hayata-gecis-surecinde-ilk-girisim-terakkiperver-cumhuriyet-firkasi.html> ,(25.05.2017).
- Yüceer, S. (2002) Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, *Türkler, CİLT (XVI)*, edt: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.536.)
- Altınkaş, E. (2012) Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi TpCF ve SCF, *Akademik Bakış Dergisi*, S.29 s.1-16.